

Алексєєва О. Р.
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНЯ ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Стаття присвячена особливостям соціалізації підлітків як одній із провідних проблем сучасної психолого-педагогічної теорії та практики виховання. Розглянуто основні потреби підліткового віку, оскільки саме в цей віковий період процес соціалізації набуває особливої гостроти. У статті доведено, що художня творча діяльність як творчий спосіб буття людини у світі, сприйняття, розуміння й перетворення його засобами образності, що притаманне мистецтву, – це один з провідних факторів соціалізації підлітків. Також у роботі встановлено особливості, педагогічні умови соціалізації підлітків в художній творчій діяльності.

***Ключові слова:** соціалізація, підлітковий вік, діяльність, творча діяльність, художня творчість, художня творча діяльність.*

Ринково-економічні зміни, пов'язані з розширенням європростору та євроінтеграцією, що останнім часом відбуваються в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства, вимагають нових підходів щодо виховання та соціалізації підростаючого покоління, оскільки саме освіта як один із основних соціальних інститутів має вирішити проблему майбутніх кваліфікованих фахівців, громадян, які в подальшому реалізовуватимуть задачі сучасності. Особливого значення в цьому плані набуває формування гармонійно розвиненої, упевненої у собі, суспільно активної, фізично й психологічно здорової особистості, яка зможе успішно самореалізовуватись в усіх сферах життєдіяльності.

Таке входження особистості в структуру етнокультурних відносин має забезпечуватися за сприяння культурного надбання народу, мовленнєвого багатства, його звичаїв, традицій. Тому одним із ефективних факторів соціалізації особистості може, безсумнівно, виступати художня творча діяльність

Соціалізації особистості як одній із провідних проблем сучасної психолого-педагогічної теорії та практики виховання присвячено чимало робіт сучасних російських учених (Ш. Амонашвілі, Л. Божович, Л. Буєва, Г. Воробйов, І. Гребенніков, І. Кон, А. Мудрик, Д. Паригін, А. Петровський, О. Попова, В. Семенов, А. Харчев, М. Шилова та ін.). До проблеми соціалізації як явища, яке притаманне виховному процесу, звертаються українські вчені: А. Афонов, В. Куєвда, А. Капська, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, О. Безпалько, Л. Міщик, Г. Авер'янова, В. Москаленко,

М. Папуча, Р. Пріма, І. Зверєва, С. Харченко, С. Савченко, І. Трухін та ін. У цих роботах соціалізація розглядається у контексті взаємодії індивіда та суспільства, як засвоєння людиною системи знань, цінностей і норм соціуму, певної соціальної групи.

Особливої гостроти процес соціалізації набуває у дітей підліткового віку, що починається зі зміни соціальної ситуації розвитку. Варто зважати у виховному процесі на те, що в цей період відбуваються кардинальні зміни в організмі дитини на шляху до біологічної зрілості й статевого дозрівання. Закономірною постає необхідність підлітка у виробленні власної позиції, власного “Я”-образу, емансипації від безпосереднього впливу дорослих. У підлітка з’являється потреба усвідомлення себе як учасника суспільно-трудової діяльності, а в родині пред’являються нові вимоги (допомога по господарству, з підлітком починають радитися); підліток починає інтенсивно рефлексувати себе, цікавитися практично усім, що оточує, щоб віднайти своє місце в житті через багаточисельні спроби в різних сферах життєдіяльності.

Почуття дорослості – уявлення про себе уже не як про дитину – стає центральним новоутворенням підліткового віку. Підлітки особливі тим, що внаслідок статевого дозрівання починають відчувати себе дорослими, прагнуть виглядати дорослими, що виявляється у поглядах, оцінках, лінії поведінки, але за своєю зрілістю є ще дітьми. Недостатність життєвого досвіду змушує їх робити набагато більше помилок, ніж доросла людина. Але головне – не в кількості, а в якості помилки, серйозності їхніх наслідків: злочинність, уживання наркотиків, алкоголізм, статева розбещеність, насильство над особистістю. Багато підлітків кидають школу, у результаті чого й порушується природний процес соціалізації.

Розвиток ціннісних орієнтацій підлітка характеризується їх ускладненням, збільшенням лібералізації, зростанням особистісної незалежності.

Ціннісні орієнтації починають складатися в складну й стійку систему, яка визначає становлення активної життєвої позиції.

Підлітковий період – сензитивний для розвитку потреб, спрямованості особистості, оформлення ідеалів.

Основні потреби підліткового віку:

- потреба у самовираженні;
- потреба уміти щось робити;

- потреба щось значити для інших;
- потреба рівноправного спілкування з дорослими;
- посилення статевої ідентифікації [2, с. 56-57].

Цей етап соціалізації відрізняється не тільки найбільш вираженою індивідуалізацією, а й самодетермінацією, самоуправлінням особистості.

Підлітковий період пов'язаний з виникненням самосвідомості як усвідомлення себе в системі суспільних відносин, розвитком соціальної активності і соціальної відповідальності. Важливою стороною самосвідомості виступає потреба в самовираженні, що виявляється у спрямованості його особистості на виділення і реалізацію своєї унікальності в системі соціальних зв'язків. Для цього періоду характерне прагнення до самоствердження, самореалізації та самовиховання.

На нашу думку, винятково позитивний вплив на процес самовираження підлітка може спричинити мистецтво. Можливості мистецтва як форми духовного освоєння оточуючого світу величезні і їх важко перебільшити. Саме воно відображає всі різновиди суспільної діяльності і пізнання, саме через нього проявляється ставлення людини до світу і самої себе. "Оскільки мистецтво включає в себе, ніби у знятому вигляді, всі форми соціальної діяльності, що відображають власне людське ставлення до дійсності, сфера його впливу на життя дійсно безмежна" [3, с. 3]. Вплив твору мистецтва на думки, почуття, відношення, волю особистості говорить про багатоплановість його функціонування, а звідси, і використання В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ.

Тому метою нашої статті буде розгляд художньої творчої діяльності як фактора соціалізації підлітків, а завданням – встановлення особливостей, педагогічних умов соціалізації підлітків в художній творчій діяльності.

У зв'язку із проблематикою нашої роботи наукову цікавість представляють філософсько-психолого-педагогічні концепції про природну, соціальну і культурну обумовленість розвитку особистості (Л. Анциферова, І. Кон, А. Петровський), провідні положення системно-діяльнісного підходу (Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, А. Щербаков та ін.). Важливими для нас є праці вчених, у яких розглянута теорія становлення особистості в різних видах діяльності (Ю. Бабанський, Д. Давидов, А. Леонтьєв, Р. Немов), проблеми мотивації творчого саморозвитку (В. Андреев, В. Риндак), проблеми творчої активності як складної інтегральної якості (В. Андреев,

Д. Богоявленська, А. Матюшкін, С. Іванов, П. Підкасистий, Т. Шамова, Г. Щукіна). А також психолого-педагогічні дослідження проблем організації вільного часу (Г. Євтеєва, В. Тріодін, Б. Титов, С. А. Шмаков).

Інформаційний підхід до аналізу мистецтва (М. Афанасієв, Т. Голіцин, Л. Літвінцева, А. Моль, В. Петров, У. Ріжинашвілі, В. Федотова, Г. Локарева та ін.) дозволяє розглядати твір як об'єкт, що зберігає в собі різного типу повідомлення, через які передається соціальний досвід людини від покоління до покоління і завдяки якому можна здійснити ретроспекцію в різні минулі епохи. Інформацію, яка міститься у творі, відносять до соціального виду інформації та детермінують як художню (або естетичну) [3, с. 3-4].

Твір мистецтва як продукт творчої діяльності відтворює та подає дійсність неоднозначно й багатопланово. Через авторське суб'єктивно-узагальнене сприйняття й відтворення дійсності мистецький твір можна розглядати і як повідомлення пізнавального характеру, і як сукупність емоційних переживань героїв та авторів, і в цілому як про відомості про дидактичну художньо-естетичну інформаційну систему, яка містить у собі різні види інформації, що здійснюють на реципієнта певний вплив різного характеру – інтелектуальний, емоційний, стимулюючий тощо. Такі широкі можливості, на думку Г. Локаревої дозволяють розглядати художньо-естетичний твір з педагогічних позицій, тобто з позиції використання інформаційного фонду твору в навчально-виховному процесі в ролі дидактичного засобу. Ми повністю підтримуємо думку науковця.

Оскільки, як уже зазначалося, підлітки характеризуються підвищеним проявом інтересу до різного роду інформації, то твори мистецтва – це найкраще її джерело для даної вікової групи. Підлітки через мистецтво отримують необхідну інформацію без прямого втручання дорослих, мають можливість робити власні незалежні судження та вибори. У цей же час підліток не залишається сам на сам зі своїми проблемами, він не є безконтрольним, оскільки саме створювані по більшій мірі дорослими твори мистецтва мають нести в собі ту необхідну дидактичну інформацію, яка спричинятиме позитивний виховний вплив на дитину та сприятиме подальшій успішній соціалізації.

Тож мистецтво, тобто художньо-естетичний твір, розглядається нами як вид соціальної інформації, що є змістом процесу відображення дійсності, вираженого в художній формі залежно від виду мистецтва (література –

слово, музика – звуки тощо) через художній образ, який має естетичну цінність і викликає естетичні почуття, переживання, виробляючи при цьому естетичні смаки та відношення до дійсності.

Та соціалізація – це не лише процес засвоєння індивідом соціального досвіду, а й активне відтворення ним системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності.

Діяльність – спосіб буття людини у світі, її здатність вносити в дійсність зміни [5, с. 52]. Важлива умова соціалізації особистості – її активність, здатність до свідомої трудової та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища й себе.

У контексті нашої статті зосереджуватимемо увагу на художній творчій діяльності, розуміючи її як творчий спосіб буття людини у світі, сприйняття, розуміння й перетворення його засобами образності, що притаманне мистецтву.

У підлітковому віці важливу роль у становленні особистості відіграють насамперед ровесники. У зв'язку з чим послаблюється педагогічний вплив сім'ї та школи на формування дитини. Відтак вимоги соціуму до підлітка не завжди співпадають з його потребами, тобто проблеми самореалізації особистості полягають у тому, щоб максимально забезпечити рівновагу суспільних і особистих інтересів індивіда. У цьому контексті ми розглядаємо соціалізацію в художній творчій діяльності як процес засвоєння підлітком соціального досвіду, в ході якого він (підліток) перетворює соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми, які пропагує мистецтво.

Зважаючи на те, що, як правило, захоплення підлітків мають ненавчальний характер, спробуємо розглянути особливості соціалізації підлітків в художній творчій діяльності. Перетинатися зі шкільним навчанням можуть тільки захоплення інтелектуально-естетичні (за класифікацією А. Е. Личко), і то не всі. Вони зв'язані з глибоким інтересом до улюбленого заняття – історії, радіотехніки, музики, малювання тощо. Це найбільш цінні з погляду розвитку підлітка захоплення, але і вони іноді ускладнюють життя дітям і їхнім батькам. Буває, що поглинені улюбленою справою підлітки запускають навчання в школі.

Тому не лише загальноосвітній навчальний заклад, тобто школа, гімназія, ліцей тощо, має на сьогодні залишатися сам на сам із проблемою

соціалізації підростаючого покоління як провідний соціальний інститут, що не лише надає дітям базову середню освіту, а й вирішує сучасні завдання розвитку та виховання. Проблеми соціалізації особистості мають хвилювати й інші соціальні інститути суспільства і вирішуватися комплексно із залученням центрів позашкільної роботи з дітьми та молоддю, клубів самодіяльності, гуртків народної творчості, мистецьких об'єднань, шкіл мистецтв, музичних шкіл та інших закладів, а також різних форм і видів досугової діяльності.

Розвитку творчої активності сприяє широкий і стійкий інтерес підлітка до процесу творчої самореалізації.

Творчість, творча діяльність – пов'язана зі створенням новизни – чогось нового абсолютно або відносно, незвичайного, оригінального. І якщо ця діяльність художня, то здійснюється вона за законами краси: включає елементи гармонії, упорядкованості, оптимальності, доцільності, цілісності, ритмічності, симетрії тощо, то можна сказати, що в ній закладені “краса”, “прекраснее”, а отже, вона є джерелом естетичної інформації.

Художня творчість – це діяльність, що пов'язана зі створенням творів мистецтва. Вона більш насичена інформацією про красу, прекрасне, тому що включає як естетичний, так і художній елементи:

- образне відображення об'єктивного світу;
- нове бачення його;
- художньо-естетичне осмислення;
- актуалізація особистості художника в процесі творчості [3, с. 3-4].

Сприйняття художньо-естетичної інформації, крім милування та насолоди, характеризується ще й естетичним переживанням. Тільки, твір мистецтва є джерелом інформації, яка викликає у людини естетичне переживання.

Художнє впливає на структуру свідомості так, що в багаторядній композиції відносин найвищу цінність займає усвідомлення та прийняття через емоційні переживання рівності між предметністю суб'єктивності та предметністю соціокультурного світу, що актуалізує його чуттєвість до своєї соціальної природи. У такому розумінні виявляється тісний взаємозв'язок та причетність художнього до духовних актів особистості, що ведуть до життєприйняття істинно людських високоморальних цінностей, а також нерідко власного руху в предметному змісті культури.

Саме в межах художньої діяльності, зазначає С.Іванов, як фундаментального способу чуттєво-предметного вироблення та відтворення соціального, що задає в формах мистецтва культурно вироблені орієнтири світорозуміння та світосприйняття, з усією життєвою повнотою розкривається діалектика відношень “всезагальне – особливе – одиничне” у просторі руху людської діяльності. Особистий досвід є результатом сприйняття, пропускання крізь себе та відтворення індивідуальним суб'єктом форм культури, що фіксують співвідношення всезагальне – одиничне та водночас демонструють глибокий взаємозв'язок індивідуальних смислів та бачення всезагального для себе у співвідношенні з соціально прийнятими правилами людської поведінки. Індивідуальне, таким чином, – це і форма визначення всезагального для себе [1, с. 502].

У цьому плані привласнення духовного пласту культури, даної у формах мистецтва, традицій, обрядів, звичаїв тощо, тісно пов'язане з індивідуальними переживаннями суб'єктом художньої діяльності свого унікального власного життєвого світу як психологічного простору.

Відповідно, враховуючи сказане про роль художньої діяльності, яку вона виявляє в наступності поколінь, соціалізацію особистості можна окреслити як історичний ряд змін духовно-практичного змісту її свідомості (на рівні суспільного суб'єкта – це історія, на рівні суб'єкта індивідуального – це біографічний ряд, що запам'ятовує прогресивний ріст чуттєво-предметного руху індивідуальної свідомості), і культура в цьому відношенні є форма, в якій перш за все вибудовується зміст духовного (особистісного) розвитку соціальних якостей суб'єкта як цілого [1, с. 510].

Розвиток особистості, включеної до активної художньої творчої діяльності, відбувається відповідно до характеру, вимог і цілей суспільства, оскільки мистецтво – це модель соціально прийнятної, відшліфованої часом поведінки, у якій акумульовано і закодовано соціальний досвід людства, усю його попередню історію, завдяки чому відбуваються відтворення та зміни соціального життя в усіх його основних проявах.

Творча діяльність як інтегральна якість особистості включає ряд компонентів: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, комунікативний. Усі ці компоненти виявляються в змісті творчості, позиції, досвіді і спілкуванні підлітків [4, с. 3].

Про когнітивну сторону творчої активності можна судити за наступними показниками: знання законів творчості, видів творчості, змісту творчості (А. Грановська, Ю. Крижановська, Б. Пікалов, В. Риндак). Показниками мотиваційної сторони творчої активності підлітків є: інтерес до конкретних видів творчості, прагнення до самореалізації в конкретній творчій діяльності, потреба у власній творчій проєктивній діяльності (В. Андреев, А. Матюшкін, В. Суртаєв, В. Шубинський, В. Цукерман). Діяльнісна сторона припускає участь у творчому об'єднанні, творчих акціях, досвід взаємодії, освоєння основ творчої діяльності, репродуктивну й авторську творчу активність. (А. Асмолов, Н. Бердштейн, А. Леонт'єв, Е. Смирнова). Сформованість комунікативної сторони творчої активності можна оцінити по якості освоєння основ спілкування на виконавському й авторському рівнях (В. Мудрик, В. Русанова, Т. Степанова, Ю. Стрельцов) [4, с. 5].

Досвід соціальної взаємодії підліток здобуває в групі однолітків як своєрідної моделі суспільства. Знову ж таки, спираючись на вищесказане про особливості підліткового віку, тобто бажання знайти однодумців й недовіра до старших, зокрема батьків, можемо говорити про те, що саме мистецтво може стати тим міцним об'єднуючим фактором не лише групи однолітків, зацікавлених одним, скажімо, видом мистецтва, чи жанром, чи напрямком, а й дорослих-митців, які працюють в даному полі творчої діяльності. Цей процес може протікати з різним ступенем успішності. Соціалізація підлітка в групі як процес освоєння і реалізації соціальних норм і відносин складає одну частину двоєдиного процесу соціалізації-індивідуалізації, результатом якого є становлення суб'єкта активної творчої дії.

Підліток не просто адаптується до групи однолітків у процесі спільної художньої творчої діяльності, до твору мистецтва, приймає його ідею, виробляє своє ставлення до зображуваного, а й до існуючих в його середовищі соціальних норм поведінки, збагачує свій внутрішній світ духовними цінностями, пропускаючи через себе художньо-естетичну інформацію твору. Головне в цьому те, що у дитини поступово виробляється індивідуальний шлях реалізації власних соціальних цінностей. Соціалізація через художню творчу діяльність представляється нам як один із найдієвіших у ситуації сьогодення фактор особистісного

розвитку учнів, що визначають рівень і динаміку становлення індивіда як особистості з визначеним соціометричним статусом.

У цьому плані можна говорити про те, що художня дія як духовно-творчий різновид діяльності в плані розвитку та становлення в соціальному світі реально активізує для суб'єкта проблему вільного самовизначення. Під цим кутом зору художня дія, що є визначальним моментом у становленні духовної співпричетності суб'єкта до людських цінностей суб'єктного буття у світі, виступає в ролі "ініціатора" творчого компонента людської діяльності. Будь-яка художня діяльність (споглядання, спостереження, сприйняття, осмислення, відтворення чи й створення власного витвору мистецтва) виступає як особистісне зусилля особистості до включення в систему самовизначення, соціалізації на різних етапах діяльності.

Художня діяльність може бути визначена як підстава потенціально-цільового розвитку підлітка, який присвоює та освоює численні соціальні форми, в яких відбувається та відтворюється конкретний історико-культурний стан соціальної якості, творчо відтворюється, створюється та визначається духовний рівень і людська цінність особистості.

Таким чином, можна побачити, що цей тип діяльності є умовою, що дозволяє діяти особистості, самовизначаючись у багаторівневій системі смисло-життєвих координат.

Стратегія прилучення підлітків до сутнісних зв'язків зі світом мистецтва полягає в тому, щоб зацікавити їх вживанням у повсякденній життєвій практиці в такі ролі, що припускають прояв власне сутнісних рис (безкорисливості, альтруїзму, сталості прихильностей, відвертості, щиросердечності тощо) і можуть привести до формування сутнісних мотивів.

Здатність вживатися в образ навіть при чисто "фізичному" виконанні ролі використовується в "методі фізичних дій" К. С. Станіславського. Можна думати, що в основі її лежить суміжність зовнішньої та внутрішньої сторін діяльності, зовнішньої активності та супроводжуваних її психічних процесів. Таким чином, вживання в роль, що виконується в повсякденній життєвій практиці, можна розглядати як варіант мотиваційної фіксації. Це добре підтверджується тим фактом, що артистичне середовище завжди висувало зі своїх рядів людей духовно багатих і високоморальних.

Художня творча діяльність сприяє виходу за межі стандартного досвіду і прийняттю оригінальних рішень, властивих творчій активній особистості. Отже, програма розвитку творчої активності підлітків є надзвичайно актуальною сьогодні в освіті.

Особистість підлітка і відносини стають доступними педагогічній взаємодії за умови її активності, суб'єктної позиції в сфері художньої творчої діяльності. Підліток, будучи суб'єктом художньої творчої діяльності, виступає в чотирьох іпостасях:

- як суб'єкт пізнання (реалізуючи активність, спрямовану на пізнання світу);
- предметно-практичної діяльності (реалізуючи творчу активність, спрямовану на доступне перетворення навколишнього світу);
- спілкування (реалізуючи потребу, спрямовану на пізнання іншого суб'єкта і взаємодія з ним);
- самовиховання (реалізуючи творчу активність, спрямовану на самопізнання і перетворення себе) [4, с. 6].

Художня творча діяльність є найбільш ефективним засобом соціалізації підлітків при дотриманні наступних педагогічних умов: волі вибору видів творчої діяльності; взаємодії педагога-митця і вихованця в процесі творчої діяльності; варіативності й гнучкості можливостей -видів, форм – проявити свою творчу активність.

Дозвілля як час вільного самовизначення, саморозвитку підлітків зосереджує в собі значні ресурси для розвитку їхньої творчої активності, тому що ця діяльність здійснюється на основі вільного вибору. У той же самий час дозвілля залишається зоною, вільною від участі в її організації досвідчених педагогів, здатних дати орієнтири розвитку для підлітків, що не мають достатнього життєвого досвіду, унаслідок чого дозвілля в деяких випадках перетворюється під час на небезпечне для підростаючого покоління.

Усе це робить необхідним пошук шляхів організації дозвілля, який би забезпечив включення підлітків у таку діяльність, яка б стимулювала розвиток їхньої творчої активності як фундаментальної соціалізаційної особистісної якості. Це й стане в подальшому предметом нашої наукової розробки.

Використана література:

1. *Иванов С. П.* Психология художественного действия субъекта / С. П. Иванов. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2002. – 640 с.
2. *Кутішенко В. П.* Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник / В. П. Кутішенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
3. *Локарева Г. В.* Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема: монографія / Г. В. Локарева. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 254 с.
4. *Погорелова Н. В.* Полифункциональное досуговое объединение как фактор развития творческой активности старших подростков: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. / Н. В. Погорелова. – Оренбург, 2000. – 15 с.
5. *Фіцула М. М.* Педагогіка: навчальний посібник. – вид. 2-ге, виправлене, доповнене / М. М. Фіцула. – К.: “Академвидав”, 2005. – 560 с.

АЛЕКСЕЕВА О. Р. *Художественная творческая деятельность как фактор социализации личности подростка.*

Статья посвящена особенностям социализации подростков как одной из ведущих проблем современной психолого-педагогической теории и практики воспитания. Рассмотрены основные потребности подросткового возраста, поскольку именно в этот возрастной период процесс социализации приобретает особую остроту. В статье доказано, что художественная творческая деятельность как творческий способ бытия человека в мире, восприятие, понимание и преобразование его средствами образности, которое присуще искусству, – это один из ведущих факторов социализации подростков. Также в работе установлены особенности, педагогические условия социализации подростков в художественной творческой деятельности.

Ключевые слова: социализация, подростковый возраст, деятельность, творческая деятельность, художественное творчество, художественная творческая деятельность.

ALEKSEEVA O. R. *Artistal creative activity as the factor of socialization of personality of teenager.*

The article deals with the peculiarities of a teenager socialization as one of the target problem of contemporary psychologico-pedagogical theory in upbringing practice. The main need of teenagers are shown, because just in this period the process of socialization makes a cute.

The article proved, the artistic creative activity as a creative way of man's being in the world, perception, understanding and remaking him through the way of imagery, which belong to the art, it is one of leading facts of teenager socialization in art-creative activity.

Key words: socialization, teenager age, activity, creative activity, art creative, art creative activity.